

СЕЛЯНИН

— Журнал полонених Українців у Зальцведелі. —

Передплата вносить:		Виходить два рази на місяць	Адреса Редакції й Адміністрації:
На місяць	20 фен.	— Видає —	Ukrainisches Sekretariat, Kriegsgefangenen
Окреме число	10 фен.	„Подільське В.-П Кооп. Т-во“.	Lager Salzwedel. (Preussen).

Наше завдання.

Вже три роки минуло, як багато з нас—полонених Українців, будучи тут у полоні, маємо змогу під захистом Союзу Визволення України вчити свою рідну мову, організуватись і пізнавати ті суспільні порядки, при яких тільки й може народ стати свідомим, самостійним, сильним і щасливим. На протязі цих трьох років десятки тисяч наших полонених у перше довідалися про ті наукові й практичні знання, котрі дають змогу людині бути вірним сином свого краю й чесним робітником на славу й добробут свого народу. Честь і слава тим, що перші протягли нам руку в цей тяжкий для нас час неволі й, розбудивши нас від байдужности до свого власного життя, показали дорогу до світла й правди—дорогу до ціли людини, завданням якої є вічна праця на користь суспільства, а разом з тим і на користь самому собі.

Але для того, щоби нам самим твердо йти по вище вказаній дорозі й показувати її другим, ми не повинні зупинятися на тому, про що довідалися і чому навчилися тут у полоні. Цього було б так замало для нас і нашого народу, як замало знати одну тільки букву «а» для того, щоби стати грамотним. Для того ж, щоби нам бути дійсними синами свого народу й щоби ці елементарні знання, що ми набули тут у полоні мали гарні наслідки для нашого суспільства, ми мусимо начату нами тут освідмлюючу роботу продовжувати й дома. Ми мусимо там, на рідній, милій нашій Україні, ще з більшою енергією взятися за освідмлення

самих себе й тих інших братів, що дотепер за тяжкою працею й вічними злиднями не мали нагоди не тільки чому небудь учитись, а навіть подумати про те, що вони ж такі самі люди, як другі й таке право мають бути свідомими й щасливими. Беручи ся ж за це дуже важне, а ще більше тяжке діло самоосвідмлення, ми повинні твердо й завжди пам'ятати, що найбільші успіхи можуть бути досягнені лише тоді, коли до тої чи іншої справи приступають люди не поодинокі, а спільно, зі спільними духовними й матеріальними силами й надіються лише на свої власні сили. Ці останні дві умови—єдність і надія лише на власні сили—є необхідними уелів'ями для всякої розпочинаючої справи, особливо для справи самоосвідмлення. Далі необхідно додати, що для більшого й легшого поширення між темними, заляканими й занедбанними масами ідеї самоосвідмлення, потрібно розпочинати цю роботу з тих практично-наукових засобів, у яких вони найбільш пекучу потребу відчувають і які ними можуть бути зараз же з замітними для них гарними наслідками використані.

А тепер, шановні Товариші Читачі, я зачитаю: Хто ж у нашій українській суспільстві є найбільш вартна, але рівночасно цілком несвідомі й занедбана верства й що для неї є найбільш цікавим і пекучим?

Такою верствою є власне ми й наші батьки, брати й діти—селяни хлібороби, а найбільш цікавим і пекучим є для нас те, з чого ми живемо, що нам і нашим свідомим і несвідомим гнобителям дає засоби до життя—хліборобська справа. Цій верстві нашого суспільства й цими засобами

ми й маємо святий обов'язок працювати на користь.

Оце й є наше завдання, наша ціль. Для кращого ж осягнення цієї цілі ми зорганізувались у гурток під назвою «Подільське Видавничо-Просвітне Кооперативне Товариство», першою пробною працею якого є отсей скромний, у Ваших руках спочиваючий, тільки що народившийся далеко на чужині, але маючий зрости в сильного великана на рідній землі, Україні, й уквітчати її пишними й багатими нивами—наш любий «Селянин».

Бахталовський.

До земляків хліборобів!

Із українських часописей, які ми маємо спромогу читати, довідуємося, що наш народ з часу національного відродження (з початком революції в Росії) велику вагу покладає на різні кооперативно-господарські спілки. В кожній часописі подаються вістки про заснування нових спілок, а також запрошують фахових інструкторів для ведення зазначених спілок. Ця поява говорить за те, що наш народ, як інтелігенція так рівно й селяне розуміють, що для того, щоби відбудувати свій край після світового погрому—цеї кривавої війни й завести в себе гарний міцний лад, то в першу чергу необхідно зміцнити організаціями переважаючу класу населення, це-б-то селян хліборобів у напрямі національної свідомості й матеріального добробуту.

Селянські організації мають велику вагу для всякої держави, для нашого ж краю особливо, бо наш народ майже виключно складається із дрібних хліборобів, яких налічується пересічно понад 80 проц. і які були, є, й будуть ще довгий час для нашої країни головним джерелом державного багатства. Тому то й не дивно, що наш державний уряд у першу чергу взяв за організування селян, які зі свого боку також, чи то свідомо, чи інстинктивно знаходять у зорганізованню своїх сил одинокий рятунок для себе.

Але для цього, щоби нашим хліборобам гарно зорганізувати себе при допомозі кооперації, мало одного бажання й підпирання уряду; для цього необхідно мати фахових провідників і то таких, які би не сиділи панками десь у повітових містечках і виробляли маловартні проєкти, як це було в нас до війни, а щоби могли засісти по своїх селах і активною працею підпомагати провадити ту чи іншу селянську спілку.

Лише такі провідники, що самі господарюють, що вирости в селі й найліпшим у світі є для них

своє село й рідна оселя,—можуть гарно зорганізувати своїх односельчан у різні спілки й піднести матеріальний їх стан так високо, як ми це бачимо в Німеччині.

А чи є вони в нас, такі фахові провідники—селяне? Ні, ми їх не маємо; бо наш вітчизняний російський уряд—цілком не дбав про те, щоби завести різні мандрівні школи, як це давно ведеться в західних державах, які теоретично й практично учать селян тому, що для них є найбільш необхідним і пекучим. Навпаки, наш бувший уряд при допомозі попів та різних циркулярів завжди стояв на перешкоді розвитку взагалі селянських організацій, а в тім числі й кооперативно-господарських.

Правда, тепер нам нічого боятися перешкод російського уряду, бо ми маємо вже свій рідний український уряд, який, як уже говорилося, всіма силами підпирає селянські організації, особливо кооперативно-господарські; але, як то кажуть, жнив багато, а женців немає: наші селяни ще так не-свідомі й неопитні в напрямі всіляких організацій, що ніяк не можуть собі ради дати. Багато засновується різних спілок, але дуже мало їх витримує; більшість із них не встигнувши народитися, зараз же замирають за браком свідомих провідників а селяни втратившись і намучившись, тратять всяку надію на те, що спілка може принести користь.

Хтож і як може допомогти нашим селям у цьому? Помогти їм можемо ми, полонені, що перебуваємо по два й три роки в Німеччині й Австрії й маємо нагоду практично навчитися, як організуються й провадяться різні спілки і взагалі, як ведеться сільське господарство. Тут ми бачимо різні преріжні спілки, які не дивлячись на брак людей завдяки війні, дуже міцно стоять і велику користь приносять населенню. Ми тут цілком не помічаємо тих посередників скупців і продавців, що обдирають наших селян, купуючи господарські продукти за безцінок і продаючи селянам фабричні товари по незвичайно високим цінам. Противно, тут тяжко зустрінути селянина, який би не був членом тої чи іншої спілки й продавав і купував усе не через посередництво тої спілки. Кожний із нас може тут побачити й практично виучити все, що робить селянина свідомим, культурним, багатим і щасливим хліборобом. Це може осягнути всякий із нас, хто тільки цікавиться життям і питанням, як поліпшити те життя. Не може лише той, хто замість очей дірки в лобі має, а замість голови пустий гарбуз.

Але навіть і ті, що справжні очі й голови мають і щиро хотіли б чому-небудь навчитися, не завше визнають себе в тім, побіч чого вони цілими роками живуть. Таким т. т. я хотів би прийти на поміч цими порадами в нашій журналі, в яких буде зазначено все найголовніше, на що варто звернути увагу й добре в ньому розібратися, щоби

потім повернувшись до дому, на Україну, можна було стати тими провідниками, селянами - хліборобами, від яких буде залежати будучність наших селян.

Такий мій погляд на цю справу, та іншого й не може бути, беручи на увагу, що нас Українців є в полоні понад 400.000 (в Австрії й Німеччині) і як би хоч одна десята частина із нас поставила собі обов'язком навчити ся під час полону практичному веденню-господарства й його організованню в спілки, а повернувшись до дому кожний заснував лише одну яку небудь спілку, то ми би мали 40.000 спілок, а це значить, що ми мали би все наше селянство організованим. Від цього була б така величезна користь нашому народу, якої він не міг би мати не тільки від завойовання Дарданел, а навіть від завойовання й цілого світа.

(Продовження буде).

Б—ий.

Мікроби, й що робить природа, щоб захистити нас від них.

Є величезна скількість дуже маленьких істот, котрі майже мільярдами оточують людину, проникають у її тіло, викликають там заразні хвороби або пошестні й часто ведуть до смерті. Це є люті вороги, з котрими приходить ся людині вести уперту безоглядну боротьбу без усякої надії на мир, або хоч на тимчасове замирення. Ця боротьба була тим тяжче, що людям майже до 60-их років прошлого століття нічого не було відомо про цих істот. А ви-ж самі, Шановні Читачі, добре розумієте, як то важно знати в боротьбі, що із себе уявляє ваш ворог, яка в його сила, де він, чого він боїть ся й т. ин.? Нема-ж тому нічого дивного, що учені здавна старали ся відкрити цього ворога, але кажу, майже до останніх часів не вдавало ся цього досягнути. Були звичайно різні здогадки, часом безглузді, часом дотепні, але все-ж таки здогадки zostали ся здогадками. Тільки з 60-тих років прошлого століття, після того, як був відкритий *мікроскоп* (прилад, котрий дає змогу роздивляти ся яку небудь річ, побільшуючи її більш, як у 1000 раз; так, напр. жало бджоли під мікроскопом виглядає завбільшки, як добра ломака) докладно узнали, що це за істоти. На великий жаль у нас на Україні й досі простий люд про це знає дуже мало, тому то думаю, що читачі не поремствують, як я дещо розкажу їм про це.

Повітря, вода й верхні пласти землі наповнені мільярдами дуже й дуже маленьких істот, котрих учені називають *мікроорганізмами*, мікробами (от грецького слова «мікрос», що значить малий) або *баціллами*, (що по латині означає — палички). Поміж цими мікробами є дуже й дуже багато таких, котрі не тільки не шкодять чоловікові, а нав-

паки,—приносять йому велику користь, але-ж є й такі, котрі являють ся дійсною причиною заразних хвороб.—(Коли я далі буду казати, що небудь про мікробів, то я буду брати на увагу тільки ці шкідливі для нас мікроорганізми, хоч само собою зрозуміло, що де що зі сказаного може бути віднесено й до мікробів іншого сорту).

Придивляючись до мікробів, ми перше всього помічаємо, що це є цілком живі істоти: — вони їдять, рухають ся, розплodжують ся, то-б то роблять усе те, чим живі істоти відрізняють ся від неживих. Мало того, вони між собою то ворогують, то живуть у гарних сусідських відносинах. Так, напр., є такі мікроби, котрі не переносять другіх і, як тільки ці другі поселяють ся там-же де й перші, то між ними зразу-же починаєть ся боротьба, й нарешті ті або другі гинуть. З іншими-ж навпаки,—вони живуть дуже охоче, допомагають одні другим і, дякуючі цьому, більш і більш розплodжують ся.

Як живі істоти, вони очевидячки так або інакше відносять ся до різних обставин життя. Так напр: світло, сухість, здоровий жар або холод шкодить їм; вогкість, теплота, темрява сприяє їм. (Я не маю змоги тут у звичайній журнальній статті, докладно розповісти про життя цих цікавих істот, а тільки хочу зазначити їх надзвичайно малу величину і звернути увагу на дві їх важних удачі, а це-б-то на їх плodючість і здібність виробляти із себе отруту.) Щоби уявити собі, наскільки ці істоти малі, досить сказати, що в одній краплі води може поміщати ся більш, як 636,000.000 (636 мільонів) мікробів, а кожний із них має вагу приблизно в 0,000.000,000.000.17704 золотники, це звичайно така вага, що й уявити її не можливо.—Але подивимось тепер, що-б вийшло, аби мікроб попав у такі обставини, котрі цілком сприяли би його розплodженню й ніщо не перешкоджало-б цьому. Ось що відносно цього каже відомий учений *Кон*:

«Як-би допустити, що кожний мікроб через одну годину побільшуєть ся тільки вдвоє, то через 48 годин їх би стало $16^{1/2}$ мільонів (16.500.000), а через три дні вони досягли-б цифри 47 тріліонів, (47.000.000.000.000.000.000) це-б-то значить малу вагу, більш як 46 тисяч (46.250) пудів. Звичайно, цього на самім ділі не буває, бо природа на кожному кроці ставить цьому різні непереможні перепони. Але-ж усе таки мікроби розплodжують ся з надзвичайною силою, й нема нічого дивного, що чоловік, коли він страждає заразною хворобою, деколи нагадує мішок, набитий мікробами. Само собою зрозуміло, що мікроби в такій кількості, вже самі по собі надзвичайно шкідливі для чоловіка, тому, що вони, можна сказати, заживо зїдають його; але-ж найбільша небезпека залежить не від їх власне, а від тої отрути, котру вони можуть виробляти із себе. Яку ця отрута має часом силу, видно із слідуєчого прикладу: є мікроби, котрі ви-

кликають хворобу «стовбняка» (tetanus), так отрута цих мікробів настільки міцна, що як узяти її тільки одну стотисячну (0,00001) частину золотника і всприснути її під шкіру вола, то він скоро в страшених корчах пропадає.

І ось, як би природа заставила чоловіка бороти ся тільки одними його власними силами проти цих мікроорганізмів, то певна річ, що він не зміг би існувати; він на перших же днях свого життя згинув би в нерівній боротьбі зі своїми ворогами. Але нема жадної істоти в світі, про котру природа так би піклувалась, як про чоловіка. Вона, як любляча мати вжила всіх засобів, щоби тільки захистити його від пагубного вплива цих мікроорганізмів.—Перше всього потрібно знати, що баціли, як довго вони будуть поза нами, не можуть принести нам ніякої шкоди, значить, для того, щоби розвинулася та або инша заразна хвороба, необхідно, щоби мікроорганізми проникли в тіло чоловіка. А це багатьом із них не так то легко зробити, бо майже всі мікроби не живуть постійно в якому небудь місці, скажемо в повітрі якого небудь города або села, а вони звичайно передають ся тим або иншим робом од хворих людей—здоровим. Так наприклад, при плямистім і поворотнім тифі (*Typhus exanthemat et recurrens*) мікроби живуть у крові хворого й передають ся здоровим через укуси вошей, блощиць або бліх. Значить, коли яка небудь, скажемо, блощиця повзла по тілі тифозного й пила його кров, а потім укусила мене; то є дуже багато шансів на те, що й я заболію тифом.

При холері, дізентерії й шлунковому тифі (*cholera asiat, Dysenteria, Typhus abdominal*) баціли живуть у калі і блюватині хворих. Ті, що дотримують цих хворих, часто бруднять свої руки й не досить гарно побанивши їх, беруть ними хліб або що инше; потім цей хліб їдять і таким чином заносять і собі заразу. Сухота (*Tuberculosis pulmonum*) передаєть ся другим тому, що сухітники зі свого харкотиння викидають цілі міліони сухотних баціл, котрі потім з повітрям попадають у легені здорових.

Одначе, як зараза передаєть ся від хворих здоровим, я побалакаю докладно в другий раз; а тепер тільки зазначу, що в повітрі, в воді, чи в якому небудь иншому місці, заразні баціли (виключно тих, котрі викликають всякі гноїння) бувають не постійно, а тільки тимчасово.

Як у повітря попадають, скажемо, баціли холери або сухоти? Дуже просто. Необережні, або скоріше темні люди, викидають блюватину холерних, або харкотину сухітних просто на двір; там ці хряки або блюватина висихають, робить ся в порошок, і цей порошок з міліонами баціл розносить ся потім у повітрі. Тому то бувають часи, коли повітря в деяких місцях аж кишить бацілами. Але тут на поміч людині спішить природа. Вона посилає дощ і дощові краплі, падаючи на землю, захва-

чують із собою й мікробів. Таким чином повітря на деякий час становить ся більш-менш вільним від людських ворогів. Звичайно, потім знову засвітить сонце, пригрів землю, зробить ся пилюка й баціли з пилюкою вкупі знов попадають у повітря. Але ж хоч вони й попадуть у повітря, то все ж таки в значно меншій кількості, бо не забудьте, що поки сохне земля й робить ся пилюка, міліони й міліярди мікробів гинуть під впливом соняшного проміння, бо нема нічого для них страшнішого, як соняшний світ. Де які з них, як наприклад, баціли стовбняка, про котрих я вже згадував, цілком не можуть переносити світа й тому мусять жити в землі. Коли ж наступають здорові стужі або спеки, більшість мікробів зникають, бо ті й другі дуже шкодять їм.

Так природа піклуєть ся, щоби якомога зменшити кількість небезпечних для нас мікробів і тим самим збавити можливість їм проникати в наше тіло. Але ж не дивлячись на це все, частинно повинні нас же самих, баціли все ж таки попадають у тіло чоловіка. І тут то приходить ся дивувати ся, які хитрі приладдя надала природа нашому тілу для того, щоби ми могли бути переможцями над своїми ворогами. Але про це, а тако ж і про те, що сам чоловік мусить робити, аби захистити себе від мікробів (від заразних хвороб), ми побалакаємо в другий раз.

(Продовження буде).

Лікар Щітченко.

Птахівництво—доходна галузь у господарстві.

Птахівництво в сільському господарстві займає не малозначне місце. Це тому, що птиця завше може дати чималий прибуток у господарстві. Про це й хочу тут поговорити.

Більшість господарств хліборобів-Українців є цілковито однібічні й то зернові. Побічні галузі господарства зовсім не розвивають ся, або й розвивають ся та тільки для домашнього вжитку, користі від якого господар не помічає.

Я говорю про такі галузі, як свинарство, садівництво, молочарство, а головне про птахівництво.

Коли ми задамо собі питання: яке має значіння в господарстві птиця з корисного боку? Звичайно, кожен скаже, що користь то є, але це діло бабське, а не мужиче. Мужиче діло землю обробляти.

В дійсности виходить навпаки. А це чому? Пригадаймо, як господині відносять ся до розплодження курей, гусей і качок? А просто не звертають уваги на них, а допускають самим розплоджувати ся, як хотять. Через це й птиця не дає тої користі, яку від неї одержують птаховоди.

Пригадаймо собі в яких обставинах розводять курей по селах? Помешкання окремого нема,

а заганяють їх на горіще хати, або в повітку, де часто пробуває скотина. Сідала ніколи не чистять, не провітрюють, не роблять дезинфекції, від чого розвиваються хвороби на курей і вони майже по всьому селі гинуть. Зимую рідко, а то й зовсім не годують, а виганяють на холод із помешкань. Поставте хоч яке звіря в такі тяжкі умови, то воно й року не проживе, а кури ще й користь приносять. Господарі на це не звертають уваги.

Щоби кури давали хоч половинні зиски в господарстві, господареві треба зовсім переміняти старий спосіб догляду над ними, а перейти на новий, як це робить ся у Західній Європі, та й у нас на взірцевих птишнях.

Мені трапляло ся бувати на Україні на різних взірцевих птишнях, також побував і в Німеччині. Те, що я там побачив, переходить границі здивування, яким я хочу поділити ся з читачами.

Почнемо з помешкання, на яке на птишні у Німеччині (коло Дрездена) звернено особливу увагу. Будівлі просторі, чисті, світлі, з гарними вентиляторами та сідалами, які по всяк час можна вичищати. На підлозі насипано опилок з піском, де кури в зимі змогли б порпати ся, а також зручніше вичищати навоз. Кругом таких помешкань обгорожені дротяною сіткою загороди, де кури в літку й ясні зимні дні мають змогу прогулювати ся.

Тепер порівняємо, чи господарі наші зможуть дати для курей таке помешкання? Цілковим, — бо будівлі дуже дешеві, як видно з якого матеріялу вони збудовані, а двір господаря вистарчить і придасть ся цілковито для прогулок курам. Для догляду не потребуватиметь ся багато часу, а господині по всяк час найдуть зайву годину хоч раз на тиждень вичистити помешкання, та скропити вапном, аби попередити пошесні хвороби на курах.

Разом із цим слід зауважити, що в помешканнях, де живуть кури, які вже несуть яйця, потрібно посипати дрібненькими грудочками крейду, або вапно, яке кури клують, їм же це потрібно на будову шкаралупи яйця.

Тепер перейдемо до виплоджування курчат. Наші господині вживають і досі старого способу розплодження курей, а це підсипання квочок. Спосіб це не практичний і не корисний тому, що, як ми знаємо, кури квочуть більше весною і то майже всі разом, при чім перестають нести ся. Курка, яка посидить на яйцях, стає мало корисною, бо місячне сидіння на яйцях цілковито зморює її. На поміч цьому йдуть *інкубатори* (машини-квочки), які, крім своєї продуктивності, ще й зручніші. Інкубатори, які приходило ся бачити в Німеччині, дуже простої конструкції. Це кубичний ящик, в середині якого вставлена поличка, на яку накладають ся яйця. Поверх полички прироблена на стержні пластинка, в яку проведений електричний ток, чим яйця й обігрівають ся. Для регулювання тепла в ящик уставляєть ся градусник. Оце й уся ма-

шина-квочка. Порати ся коло неї дуже легко, що може виконати й господиня, коли хоч раз побачить.

Інкубатори приміщені на лавках рядом в окремій мешканні. Кожний інкубатор уміщує в себе від 120 до 125 яєць. Перші два—три дні яйця не контролюють ся, а тільки регулюють ся температура по градуснику, окремо пристосованим регулятором у проводах електрики. Степень тепла підвищаєть ся до 31,5°—32,5° R. і 40° C. Після трьох днів аж до 18 днів яйця два рази на день охоложують ся до такої степені, аби яйце не пекло, коли притулити його до ока; перевертають ся з боку на бік, аби рівніше обігрівали ся. Смого дня ще перевіряють ся, чи запліднили ся, на окремо пристосованій до цього лампі, поверх скла якої надіто з міцного паперу футляр із діркою в величину яйця. До цієї дірки прикладають яйце, обхвативши кругом його пальцями, щоби поставити проти світла. Коли подивиш ся на яйце, то ясно буде видно зародок. Бовтуни ж видають ся над цю дірку туманними, зародка не видно буде, які зараз же відбірають і можуть ще бути використані в господарстві. Курчата вилуплюють ся на 21. день, як і з під квочки.

Коли курчата вилуплять ся, виймають із інкубатора й кладуть в ящик з температурою, рівною інкубатору. До 36. годин курчатам не дають їсти.

При розплодженню в інкубаторі значно більше вилупляєть ся курчат, ніж під квочкою. Це тому, що квочка теплом свого тіла обігріває яйця, але не може рівномірно підтримувати його, бо ж весь час не в силі сидіти на яйцях. До того по більшості господині ставлять гнізда з квочками в хатах, де кожний день опалюють ся, від чого температура, дуже висока. Яйця висихають, зародки курчат від жару завмірають. Через це дуже мало вилуплюють ся курчат.

Перевага інкубатора над квочкою ще й та, що кури зимою не квочуть, а тому й немає змоги мати курчат зимою. Інкубатор же завше може працювати і в зимі, коли курчата дорого коштують на базарі, є змога їх мати для продажі. Від цього й користь птахівництва в господарстві далеко збільшуєть ся. До того ж, коли курку поставити в кращий догляд і їжу, курка завше буде нести ся. Вилуплені в січні або в лютім курчата уже в осени зможуть нести ся. Крім того, коли куркам не давати квочати, вони увесь час будуть нести ся, а курка в господарстві стає корисною, не тільки на потреби господині, а навіть стає великою підпорою всього господарства.

Правда не кожний селянин у селі може завести інкубатора, та ще й з електричним обігрівателем, але на поміч цьому є спілка, товариства. Варто тільки в селі завести 10—20 інкубаторів, щоби підвищити продуктивність і інтензивність (вища степень сили) пташиного господарства. Є ще й такі інкубатори, котрі обігрівають парою, які більше

відповідні для нашого села за відсутністю електрики.

Тепер ще одно питання розрішити—яких курей розводити, щоби мати користь? Пород курей є дуже багато. Одні більше несущі, другі мясні, треті мясно-несущі й це буде залежати від базару, на що буде там попит. Але треба звернути увагу й на місцеву породу курей. Коли спарувати їх із італійською несущою породою (пристром), дати їй кращі умови життя, то поліпшена місцева курка, з її витривалістю й невибагливістю до корму й догляду, стане дуже продуктивною породою й даватиме велику користь у господарстві. Взагалі господарям насліпо не треба кидати ся на культурні породи курей, а найкраще, вибравши гарних курей на насіння та спарувавши їх із бажаною породою інших курей, витворити собі місцеву породу дуже продуктивну. До того, приміром, яйценоска порода курей італійок має гребінь дуже великий, який у зимі може приморозити, від чого хоріє та й менше стає нести яєць. Крім того культурні породи дуже вередливі до своїх умов життя, а наші господарі ще не привикли давати їм того й кури будуть вирождати ся, а це потягає за собою зменшення їх продуктивності.

На поліпшення господарств нове демократичне земство України напевно зверне увагу і стане до великої помочі господарям. Крім того поліпшить засоби комунікації (перевозу), від чого також зиски господаря збільшать ся, бо тоді господар матиме змогу по всяк час перевезти своє збіжжя туди, де великий є на його попит.

Все ж таки треба сказати з певністю, що наші господарі, надививши ся в полоні на господарство Німеччини, яке не в примір краще ведеть ся ніж наше, поліпшать і своє. Заснують спілки, товариства і вже не будуть купувати й продавати нарізно, через посередників, які від цього набивають собі кишені, а робитимуть гуртом. Тоді з певністю можна сказати, що й птахівництво займе не останнє місце в новім господарстві хлібороба-Українця, який зрозуміє його користь і стане краще плекати курей.

О. Бон—ко.

Як вибрати молошну корову.

Часто доводить ся чути нарікання наших селян, що корова дуже гарна на вид, здорова, сита, а молока дає лише дві три склянки, так що не тільки не має з чого зробити масла й сира на вареники, але не хватає навіть дітей нагодувати. Це трапляєть ся всюди, у всіх народів, але в нас на Україні більш усього й головним чином тому, що наші селяни з давніх давен головну увагу звертали на робочу силу рогатої худоби; кохались у великих, сірої масти з розложистими рогами, во-

лах, а молошність рахували за вартість другої степені. Правда, мати гарні, здорові воли в господарстві дуже приємно й корисно для того, хто їх може мати, за те дуже неприємно й убиточно для господарства, наколи господар тримає корову за для молока, а того від неї дістає мало. Тут уже багато краще було б мати корову, яка б давала менш гарні й великі телята, бо господар все одно продає їх Жидові на заріз, а за те діставати від корови більше молока.

Але з цього не треба робити висновку, що я хочу сказати, нібито мала, слаба худоба може давати більш молока, ніж велика, здорова й гарна. Ні, я тільки хочу звернути увагу шановного читача, що такий тип рогатої худоби, в якому наш нарід кохаєть ся не може бути дуже молодшим тому, що він має всі прикмети як раз протилежні прикметам, указуючим на гарну молошність худоби. Це все одно, як би ми вимагали від красивого мясника або коваля з великими, грубими й міцними руками гарної гри на фортеп'яні, в той час, як для цієї гри необхідно мати тоненькі, довгі, ніжні й рухливі пальці.

Я вмісно привів цей приклад, щоби доказати, що ходить не о зріст, масть, силу й красу, а о будову тіла, неодиноких його частей. Чим части тіла грубші, тим більш мусить бути звіря сильним і здатним до грубої фізичної роботи й навпаки, тонкі, ніжні части тіла вказують на непридатність того звіряти до фізичної роботи, за те можуть бути гарно молодими або легко відгодовувати ся. Оце є найголовніша прикмета, на яку необхідно звертати увагу при виборі корови для тої чи иншої господарської ціли.

Але цього одного було б замало для малопрактичної в цім ділі людини, щоби вона могла за поміччю одної цієї вказівки вибрати собі гарну на молоко корову. Тому ми застановимо ся докладніше на тих частинах тіла корови й узагалі на тих її прикметах, які є присущі виключно коровам молодшої породи. Прикмети ці ось такі:

1. Довжина тіла в порівнянні з иншими його частинами помітно більша.

2. Задня частина тіла трохи вища за передню, дуже гарно розвинена й видає, мов би тулуб загострений наперед.

3. Спина й поясниця рівні (старі корови бувають трохи сідласті).

4. Кістки тонкі й помітно випірають ся із мяса, хоч би корова була досить сита, завдяки чому вона має нескладно збудований вид.

5. Голова довга, суха (без мяса), широка в лобі й у щелепах і навпаки, вузька з переду; кістки й жили яскраво окреслені на голові.

6. Очі великі й спокійні.

7. Вуха тонкі, злегка просвічують ся, з рідким, довгим і тонким волоссям із внутрішнього боку.

8. Шия помірно довга, але тонка й гостра з дрібненькими збірками по боках і цілком слабо розвиненим підгрудком.

9. Роги тонкі й короткі.

10. Груди помірно глибокі, але не так широкі, як у коров другої продуктивності, й загострені.

11. Тулуб довгий з великими промежутками межи ребрами (на 2—3 пальці).

12. Ноги середнього розміру, тонкі й сухі.

13. Шкіра тоненька, ніжна, упруга (цупка) легко відтягається й має багато лупи (перхоті).

14. Шерсть також тоненька, м'яка й рідка.

15. Мідниця (таз) широка, але стегна більш напівсухі.

16. Хвіст довгий і сухий.

17. Вімя велике з великими широко розставленими (квадратом) цицьками, покриті малим ріденьким волоссям з яскраво помітними товстими жилами, яке після видоїння корови або підчас яловості значно зменшується, збираючись іззаду в збірки.

18. Жили, що проходять по боках живота від вімя до грудей, дуже товсті й творять на віддалі двох долонь від вімя великі вузли (майже як малий кулак), які називаються ся молодшими криницями.

19. Молошне зеркало, цеб-то місце межи стегнами поверх вімя широкі й занале з дрібненьким, ніжним і блискучим волоссям.

Всі ці прикмети більш яскраво визначаються в коров, особливо старих; у теличок менш ясно, але все таки можна пізнати, із якої телички буде гарна на молоко корова, а із якої ні. При цьому необхідно зазначити, що корів із дуже гарними вище зазначеними молодшими прикметами, але з вузькими цілком слабо розвиненими грудьми не варто держати на розплід, хоч би як вони добрі були на молоко, бо такі корови дають цілком слабих і часто хорих на сухоти телят. Далі також заважу, що деякі корови можуть бути досить гарні на молоко, маючи лише деякі з указаних прикмет, але такі корови більшістю дають мало молодших потомків.

Наколи ж корова має всі перелічені прикмети або принаймні більшість із них, і гарно її доглядають, то можна з певністю сказати, що господар буде завше мати досить молока, масла й сиру, хочби в тій місцевості були лише одні відьми й паршиві очі.

Б.-ий.

3 чим треба рахувати ся нашому господарю при посадці саду.

В останні часи все більше й більше приходять наші хазяї до того переконання, що завдання господаря, які цілком обмежують його лише до

здобутку одного хліба, не відповідають теперішнім умовам життя, котрі вимагають од господаря звернути увагу й на другі галузі господарства. Недостача ж знання багато перешкоджає йому в цьому. Між иншим треба сказати, що сад мусить зайняти в нас видніше й ширше місце, як галузь, яка завше знайде досить відповідні умовини для позиточного її ведення; будучи легко й успішно зв'язана з веденням сільського господарства, вона послужить йому гарною корисною підмогою. В самих ділі, ми бачим, як тяжко працює наш бідний хлібороб не бачучи добрих наслідків своєї праці, в той час, як наші хитрі завзяті сусіди—чужоземці, не беручи в руки ні плуга ні лопати, спокійно набивають свої кишені на наших садах, користаючись нашою несвідомістю. Часто приходиться чути багато скарг від наших хазяїв, які пробували розводити у своїх господарствах садовину, але зачасто не довели до толку начатого ними діла. По більшості причиною цьому буває: з одного боку несвідомість у вищезгаданій галузі, а також у загальні легкомудре, необачне відношення наших хазяїв до постанови діла садівництва.

Що ж головне, з чим треба рахувати ся нашим хазяям, беручи в руки діло садівництва, щоб дістати з нього певну користь? Які похибки треба заздалегідь предбачати, щоб не прийшлося опісля жалкувати? На цей запит, по можливості я хочу відповісти нашим хазяям.

Товариші хлібороби! Коли ми задумали розвести сад, перше всього нам треба прийняти до відома всі існуючі коло нас умовини, які можуть мати вплив на ведення й успіх діла, цеб-то: підсоння, положення місця, добротність землі з усіма її прикметами, а також положення відносно збутку овочів. Рахуючи ся з цими всіма умовами треба брати відповідні роди й сорти овочевих дерев. Чим більше наш сад буде захищати ся від бур, осінніх вітрів і весняних заморозків, чим краще й багатіше необхідною для дерев їжею буде ґрунт, чим спосібніше місцевість саду відносно місця збутку, (близкість залізниць і міст робить можливим особливо вигідно продавати овочі) тим більше користі ми матимемо від саду.

Найвідповіднішим для саду буде місце з невеликим південним або південно-західним спуском, захищене з північної чи північно-східної сторони лісом або горою. Таке положення місця захистить сад трохи від страшних для його весняних заморозків і бур, а головним чином від осінніх вітрів. Коли не маємо природної зашити, мусимо обсадити наш сад кількома рядами скоро й густоростучих дерев. Звичайно зрозуміло, що сад завше буде рости там, де може родити хліб, але найкращий для його буде глибокий, суглинистий з примішкою порохнянки ґрунт. Суха ж, піщана або дуже вохка, а особливо з мокрим підґрунтом земля зовсім під сад не годиться. Правда, що в де-

яких випадках можна й не зовсім відповідний для саду ґрунт всякими технічними засобами поліпшити, але необхідно перед цим гарно обміркувати, чи окуплять ся всі такі затрати прибутком від будучого саду. Звичайно, що не кожний род і сорт дерева буде однаково корисно розводити на одній і тій же землі. Зі всіх овочевих дерев найвищідаїще розводити яблуню й грушу, за те вони вимагають і найкращої землі. Сливи можуть рости й на гіршій землі, бо злишня вохкість ґрунту їм не шкодить, а вишня легко переносить сухий ґрунт і дає на них середній урожай. Є сорти овочів, котрі не тільки в різних губерніях, а навіть у різних місцях одної й тоїж губернії розводять ся не з однакою користю, наприклад зимні сорти яблук: „Золоті“, „Пармен“ і „Ренет Ландсберга“ можуть розводити ся в цілій губ. Чернігівській, але більш пригідні для південної половини цієї губернії. З вище згаданого виходить, що крім вибору місця й ґрунту не меншу вагу має й вибір відповідних сортів.

(Продовження буде).

І. Овсієнко.

Подільське В.-П. Кооп Т-во.

Подільське В.-П. Кооперативне Товариство заснувало ся 10. червня 1917. року шіснацятьма товаришами подоляками, які склали писемну заяву, що вони будуть провадити справи товариства до перших загальних зборів на Україні.

На цих перших зборах, членів—ініціаторів товариства, вибрано комітет із шести членів. Головою вибрано т. Бахталовського, писарем т. Гелетюка й скарбником т. Базилевича Павла, а також трьох заступників їм: тт. Тарасовського, Козловського й Сергієва. При чім на других загальних зборах вибрано ще двох заступників, а то власне тому, що т. Гелетюк виїхав до Росії, а т. Базилевич на позатаборову роботу, а раніше вибрані заступники, завдяки їх неприсутности в таборі, не могли виконувати своїх функцій.

В цей час комітет складаєть ся: голова т. Бахталовський, фаховий учитель з Поділля, писар Микола Мамчур, землемір, з м. Літина на Поділля, й скарбник Яким Гуменний, друкар з с. Бичови літинського повіту на Поділлі.

За час свого існування Подільське Товариство відбуло 2 загальних зібрання й 5 засідань комітету.

На засіданнях комітету раніше, поки ще товариство не мало змоги приступити до активної діяльності—обговорювали ся різні дрібні справи відносно збільшення свого товариства членами й матеріальними засобами. Лише 27. грудня обговорила ся справа видавання журналу й тепер Подільське Товариство приступило до праці, до здійснювання свого завдання.

Засоби товариства поки що такі: всього то-

вариство має 864 мк. 77 ф., котрі складають ся з пайв членів товариства 214 м. 00 ф.
членських вкладок 113 м. 50 ф.
і жертв 490 м. 47 ф.
Передплата на журнал 46 м. 80 ф.
Членів у товаристві є 46 чоловік.

КОМІТЕТ.

Бібліографія.

Інструкція для закладання дослідних ніль з управою пашних ростин. Нап. Ол. Гарасович. 16 стор. Ціна 15 фен.

Ця книжка хоч написана трохи крутою мовою, але радимо прочитати її кожному хліборобові, бо з неї він впізнає вартість введення в плодозмін господарства пашних ростин, яких у нас до цього мало вводило ся.

«Як вибирати коня й чого треба берегти ся його купуючи». Нап. Королів. Видання, яке передр. Т-ва „Український Рух“ полонених Українців у таборі Рахат, із 16. малюнками, 26 стор. Ціна 25 фен.

Автор цієї книжки дає вказівки з практичного досвіду нашим хліборобам, як збавити ся від тих небезпек, на які можуть хлібороби наражувати ся при покупці коней на ярмарках у циганів і баришників. Цю книжку радимо усім прочитати, а то й мати у себе кожному господареві, бо вона стане до незамінного порадища, вкаже йому всі хиби коня, та порадить, як завести ся гарним робочим конем.

«Як определити вагу живої худоби». Видання Т-ва „Сільський Господар“, полонених Українців у таборі Вацляр, 15 стор. Ціна 10 фен.

Ця книжка популярним змістом научить господарів купувати або продавати худобу не важивши на вазі, а тим попередить господарів не переплачувати, або недобирати грошей при продажі баришникам, особливо свиней і молодого скоту по селах, де часто бракує ваг. В таких випадках спритні баришники завше обдурюють селян, які на око не можуть определити ваги.

Вище згадані книжки можна дістати в таборовому кіоскові.

Крім того кіоск замовив дуже багато книжок по инчим галузям сільського господарства, про одержання яких буде оголошено в наших журналах.

ДО ЧИТАЧІВ.

Редакція журналу «Селянин» приймає статті на різні теми сільського господарства й кооперації. За надруковані статті негайно висилаєть ся автору гонорар у розмірі 3 феників за рядок; оригіналів—дописей і статей редакція не вертає.

Крім того редакція дуже радо дає відповіді читачам на всі запити в області сільського господарства й кооперації.

СЕЛЯНИН

— Журнал полонених Українців у Зальцведелі. —

Передплата вносить:		Виходить два рази на місяць	Адреса Редакції й Адміністрації:
На місяць	20 фен.	— Видат —	Ukrainisches Sekretariat, Kriegsgefangenen
Окреме число	10 фен.	„Подільське В.-П. Кооп. Т-во“.	Lager Salzwedel. (Preussen).

Чи маємо загинути?

Чи маємо загинути ми, дрібне селянство? Чи мусить зникнути дрібне селянське господарство? Отце питання морочить від десятків лїт не лиш голови учених економістів. Воно налягає важким тягарем і на наші душі, коли ми бачимо, як навкруги нас непереможна сила капіталу нищить все дрібне, слабе і відстале. Недавно ще вважало ся святою правдою у світі, що «у ремісника золота рука»,—сьогодня його руки давно вже почорніли у наймах на фабричній роботі або в передсмертній боротьбі за своє животіння. На місці дрібних ремісницьких варстатів вирости велитні—фабрики, що запрягли у свою службу пару й електрику, всі здобутки техніки й силу людських рук. Самостійний дрібний ремісник нині вже, бодай у західних краях, майже вимираючий тип, пережиток із минушини.

Чи мусимо й ми піти тою дорогою? Чи будучність селянського господарства лежить теж на безмежних ланах великих підприємств? Таке твердження ми чуємо дійсно не від нині. Чули ми цей смертний присуд і з рядів великих суспільних провідників, на думку яких дрібне селянське підприємство є і мусить остати «найбільше нерозумним і лїнивим варварством». Чуємо його ще частійше з уст різних суспільних знахарів, які звикли зближати ся до дрібного мужика хиба тому, щоби замість помочи для него, похитати лиш головою й кожного дня повторити йому те саме: «Ти мусиш завтра умерти». А коли він всупереч цим віщованням не вмирає, вони мають для него лиш безмежне счудовання, як цей пережитий

варвар міг так довго заховати ся.

Наша відповідь на ці віщовання така: Ми хочемо жити й віримо, що будучність до нас належить. Ми віримо, що, оборонюючи дрібне хліборобське підприємство, ми не йдемо ні раз у розріз із вимогами суспільного поступу. «Охорона дрібного селянства—скажемо словами великого дослідника земельного питання, німецького соціалїста Едварда Давіда,—це значить охорона й підпирання модерної (новітньої) і раціональної (розумної) форми підприємства. Не в тім розумінню, буцім то селянські господарства загалом вже сьогодні тим були. Про те очевидно не може бути бесіди. Однак дрібне селянське підприємство дає найкорисніші умови для розумного ведення господарства з розумним використанням землі. Ми є далі того переконання, що такі модерні, на висоті агрономічної науки стоячі дрібні селянські господарства, стануть найбільше живучими клітками нового суспільного організму».

І ми в те віримо. Однак разом із тим ми свідомі того, як далеко ще нам, щоби стати тим найбільше живучими клітинами. Скажім собі ясно й отверто: Ми можемо стати ними в будуччині, але теперішність наша зовсім недалеко від того «найбільш нерозумного, лїнивого варварства». Не тому лише, що наше селянство не користуєть ся новітніми хліборобськими знарядями, що ми оремо прадідними плугами і не вживаємо штучних навозів. Але тому, що наше життя зробило нас недоступними для всякої нової думки, що наші села стали прибіжищем темноти, заскорузлости поглядів і консерватизму. Щоби стати живучою клітиною будучої

людської суспільності, наше селянство мусить переродити ся від самого коріння, перейти довгий шлях глибоких перемін.

Основне полагодження **аграрного** (земельного) питання, заспокоєння земельного голоду,—це перша й найважніша умова такого відродження. Перша, але не остання. За аграрною реформою мусить піти друга—агрікультурна реформа, то є цілковита зміна способів управи землі. Наше селянство мусить привикнути до того, що хліборобство—це не пуста навичка, яка може без ніякої зміни переходити з покоління на покоління наче стародавній релігійний звичай. Це висока штука, що уліпшуєть ся й видосконалюєть ся безнастанно та мусить бути в згоді з вимогами науки агрономії, приміювати ся до змінних потреб ринку і т. н.

Третя основа—це **хліборобська організація**. Зіпхнений на становище півпролетаря наш мужик знав до тепер одно неодолиме життєве правило: Не вірити нікому й нічому, бачити у всіх довкруги свого ворога, що напосів ся на його кусень землиці. Разом із межами, що замикають його дрібну приватну посілість, кінчить ся для него весь його світ. Все, що поза тими межами, починаючи від найблизших сусідів, це другий страшний і ворожий світ, для якого він може мати лиш одно почуття: недовірря й ворожнечу. Могуча сила організації й солідарности для нашого теперішнього селянина є книгою семи печатами запечатаною.

На цім полі прийдець ся нашому селянству перебути цілу революцію дотеперішнього світогляду. Воно мусить зірвати не лише з давними пересудами, але поступити далеко вперед. Що селянство здібне до таких перемін, на те сильним доказом є гарні початки, зроблені селянами деяких країв, головно Данії. Кооперативні спілки й інші організації—це ті нові чинники, які поступово й повільно розвинуть у нашого селянства змисл і розуміння для єдності і спільности до найдавших границь. Вони власне розбудять у ній ті нові, приспані до тепер, суспільні сили, які зможуть двигнути його вперед до нового життя.

Історія кооперативного руху.

Кооперація, цеб-то добровільна спільна праця з цілею найкращого використання власних сил і на власну користь, виявляла ся в людей завжди

й при всякім їх культурнім стані. Але в давні часи підставиною кооперації не була свідомість, що лише в єдності наша сила й добробут, як це тепер є основою всякого гуртування людей. Тоді люди гуртували ся до спільної праці скорше завдяки інстинктивному почуттю й прикладам із життя, що гуртом легше й краще досягнути те, чого одинцем ніхто не міг досягнути. І дійсно, із історії людей видно, що вони звертали ся до спільної праці лише в часи, коли відірвана одиниця робила ся цілком безсильною супроти загрожуючої небезпеки з боку других племен або хижих звірят, а також з боку голоду й т. ин.

Як тільки ж причини, що притягали людей до спільної праці, зникали,—зникала разом з тим, або краще сказати розпадала ся, й кооперація.

Свідомо ж почали люди гуртувати ся для спільної праці цілком недавно—не більше 60—70 років тому назад.

З початком 19. століття в Англії, Франції й Німеччині були вже на стільки розвинені техніка, капітал і комунікація, що давали повну змогу хитрим, зовсім не працюючим багачам використовувати робочий нарід, як вони тільки хотіли. До цього приєднали ся ще неурожайні роки, які в ті часи мов великі бурі пронесли ся по всій Європі й бідні селяне й робітники опинили ся в страшнім положенню—вони гинули від голоду й нічого кращого не бачили в будуччині. На це явище звернули увагу великі учені, батьки соціальних наук і кооперації *Сен Сімон і Шарль Фурє* (у Франції) й *Роберт Оуен* (в Англії).

Вони критикували існуючий економічний лад і доказували, що при організації витворення й споживання на товариських основах, матиме всякий співучастник з самою малою затратою праці дістати багато більше засобів до життя, ніж тепер, а також, що посередники між продуцентом і споживачом є не тільки зайві, а навіть дуже шкідливі. *Роберт Оуен* організував кілька робочих комун, але вони дуже скоро розпали ся й то власне тому, що були збудовані виключно на ідеї, а не на свідомості в матеріяльних інтересах співучастників. Та хоч ці перші практичні проби перебудувати суспільний лад і не вдали ся вище згаданими ученим, за те їхня геніяльна критика розкрила суспільству очі на дорогу до кращого ладу, якою є зорганізованія бідних мас за поміччю кооперації.

Незвичайно цікаво є також те, що ідея кооперації в остаточній своїй формі і з основними її принципами не була пропонувана яким небудь геніяльним розумом, але виникла з поміж самого народу. В такій формі вона була перша вжита в 1848. році англійськими ткачами міста Рочдель, яких з того часу називають „рочдельськими піонерами“.

Знаходячи ся в тяжких матеріяльних обставинах 28 рочдельських ткачів організували в груд-

ні 1844. р. товариство, яке поставило собі за ціль доставляти своїм членам гарні продукти й по справедливим цінам. При цім члени—ініціатори зобов'язалися непорушно придержувати ся таких правил:

1. Свобідний доступ у товариство новим членам;
2. рівноправність усіх членів у всіх справах товариства;
3. розподілення зиску по забору товара;
4. відчислення частини зиску в резервовий фонд і т. ин. Ці правила вповні доказали свою реальність, і вживання їх дало знамениті наслідки з початку в Англії, а потім по всій Європі.

Кооперативний рух показав, що там, де ці правила виконувалися, кооперативні організації твердо стояли й з успіхом поширювалися; навпаки ж, там, де вони не виконувалися, або їх заміняли другими, кооперативи або гинули, або перероджувалися в капіталістичні підприємства. Таким способом 1844. рік є найбільш важною датою в історії кооперативного розвитку, бо з цієї дати починається історія сучасного кооперативного руху.

Майже в ті самі часи кооперативний рух розпочався й у других краях під впливом тих же чинників т. є. завдяки розповсюдженню ідей вище згаданих учених. Особливо великі успіхи мали ці ідеї в Німеччині. Німецькі селяне й робітники в ці часи були також у незвичайно прикрих обставинах. З одного боку тіж голодні роки, що й в Англії, а з другого—хижі лихварі, що, користаючи ся тяжким положенням бідного населення, позичали їм гроші по незвичайно великим процентам,—цілком не давали життя бідному населенню.

Шукаючи виходу із такого положення німецький народ кинувся організувати різні товариства для помочі бідному населенню.

В числі тих, які першими пішли на зустріч бідному населенню, були два славних мужа, імена яких на вічні віки лишаються в пам'яті не тільки німецького народу, але й народу всього світа. Перший із них—*Герман Шульц*. Він заснував у 1849. році (в городі Деліч) перше кооперативне товариство столярів для закупки сирого матеріалу, а також перше кредитове товариство на паях.

Другий же діяч німецького кооперативного руху є *Райффейзен*, який також у 1849. році (в г. Фламмерсфельді) заснував перше кредитове товариство без паїв (замість паєвої відповідальності, відповідають круговою порукою). Останній тип кредитового товариства (без паїв) є для нас більш цікавий, ніж перший, бо він є найбільш слушним для селян, що мав на увазі й сам Райффейзен.

Організація кредитових товариств у Німеччині так скоро пішла наперед, що в 1872. році було вже засновано Райффейзенем три федеративних банки (Рейнський, Вестфальський і Гесенський),

які через два роки злучилися в Загальний Сільсько-Господарський Банк.

Приглядаючи ся краще до кооперативного руху в різних краях, ми зауважимо, що в одній державі розвиваються більш кредитові товариства, в другій консумційні (потребительські) в третій сільсько-господарські й т. д. Це залежить, безумовно, від того, оскільки той, чи инший тип кооперації є більш відповідний і корисний для населення. Але при цім ми зауважимо також дуже цікавий факт, а це власне те, що чим народ більш культурний і свідомий, тим краще там розвивається кооперація й навпаки. Цей факт указує на те, що будучність людства належить кооперації, оскільки воно, безумовно, буде хоч трохи посувати ся наперед по дорозі культури й освідмлення.

Б—ий.

СИБІРКА.

Сибірка або *сибірська язва* відома в нас ще під назвою *телій*. Є це одна із найстрашніших пошесних хороб, від якої слабують і гинуть всі звірята, не виключаючи навіть птах, риб і повзунів, а також і люди. Найбільше ж гине від неї молодої й ситої рогатої худоби та коней. Сибірка є страшенно чілка, дуже скоро розповсюджується, одразу охоплює цілу місцевість і так швидко душить худобу, що навіть не має часу від неї рятувати ся. Шкоду, яку приносить сибірка людям, можна бачити із того, що в 1770. році вмерло від сибірки на одних англійських островах 15.000 людей, а в 1879. році лише на Україні згинуло 195.000 штук овець.

Сибірка належить до самих старих і розповсюджених пошестей, вона відома з дуже давніх часів і в усіх закутках земної кулі. Отже відчиною цієї пошести є північно-східні степи (сибірські степи), де вона в літню, дуже теплу пору, й розповсюджується в гнилих багнах. Залежить зараза від незвичайно маленьких мікробів, подібних на коротенькі прутики, як їх розглядати крізь мікроскоп (побільшуюче скло). Самі мікроби сибірки дуже чутливі, можуть жити лише в гарних для них умовах і легко гинуть від ліків або високої й низької температури. За те їхнє насіння, цеб-то зародки, що по вченому звуться «спорами», майже не гине ні від стужі, ні від окропу, й навіть його не дошкулюють і деякі ліки, від яких инші мікроби й їх зародки негайно гинуть. Вони можуть тривати й не втратити своєї отруйної сили більш десяти років. Як тільки ж ці зародки попадають у кров якого небудь звіряти, то із них витворюються (вилуплюються) мікроби; останні незвичайно швидко й багато плодять нових зародків, із яких у свою чергу виходять мікроби й т. д.

Розмноження мікробів так скоро йде, що із одного із малюсеньких зародків, яких у одній каплі крові міститься від 8 до 10 мільйонів, може на протязі 24. годин так багато розмножити ся мікробів і зародків, що вони переповнюють усю кров скотини, хоч би й самої найбільшої. Мікроби ці й їх зародки жувають своєю отрутою кров, відбіраючи від неї кисень, яким вона живить ся, й скотина гине, мов би від задушення. Заражується скотина сибіркою лише тоді, як мікроби або їх зародки попадають у кров. А потрапити у кров вони можуть різними дорогами і то власне: у травоядів (коней і ріжних жувачів) вони попадають з повітрям, кормом і питвом через тоненьку плівку кишок і в роті, або крізь рани й укуси мух. Останніми способами й заражують ся більш усього всі звірята, не виключаючи й травоядів. У залежності від того, яким способом уходить зараза в тіло, хвороба виявляється не однаково.

Загальні ж прикмети сибірки такі: скотина раптом перестає їсти, стає сумна, в неї робить ся величезна пропасниця (внутрішній «жар»), так що тепло тіла буває градусів 41—42 Цельзія, шкіра й вуха стають гарячі, ніс висихає. Скотина ледви стоїть на ногах і, як іде, то заточується, дихає нерівно й дуже швидко, мов би їй не вистарчало духу, від чого хорі широко розставляють ноги; очі витріщаються й стають недвижні та мутні. Через деякий час хвора скотина починає тремтіти, падає, корчить ся, скрегоче зубами, стогне й здиhaє. Труп швидко розпиривається та гниє й, як довго б він не лежав, кров не стигне, а тече із розрізаних жил густа й чорна, як дьоготь. Крім того із носа, рота й заднього проходу витікає червона, піниста тіч (кров перемішана з водою).

Часто буває також, що скотина здиhaє раптом, ніби пробита громом. Але буває инколи й так, що хорі на сибірку живуть і декілька днів.

Це трапляється тоді, наколи зараза виникає на шкірі, цеб-то робить ся так званий «сибірчаний карбункул» (опух, гуля). На такий зразок часто хворіють коні, а рогата худоба—рідко. Карбункул появляється частіше всього на в'язках, на лопатках або на голові, швидко розростається й иноді так стискає горлянку, що задушувє скотину. Як що худоба від карбункулу скоро не здиhaє, то буває, що через шість—вісім днів опух починає розходити ся й скотина одужує.

Бороти ся з сибіркою дуже тяжко: перше тому, що на цю хворобу не має ще певних ліків, а в друге, що вона так скоро давить скотину, що навіть не має часу й рятувати її. Але, коли буває карбункул і хвороба задавнюється, то вживають деяких ліків, за поміччю яких часом і вдається спасти скотину. Так наприклад у самий опух (карбункул) під шкіру запускають карболки або креоліну, а на опух кладуть холодну, мокру глину, кригу або сніг.

Крім того дають скотині з пійлом соляної кислоти (1 чайну ложку на відро пійла) й заливають її ропою главберової солі з креоліном. Робить ся це так: 1 ф. главберової солі й 1 чайна ложка креоліну розбовтується в півкварті води; потім піднімають скотині голову й виливають усе в рот так, щоби скотина не викидала ропи на двір, а як найкраще все проковтнула. Всі ліки найкраще вживати лише за порадою лікаря.

Не зайвим буде також зазначити, що *при сибірці в ніякім разі не треба пускати кров*, як це в нас часто роблять знахарі або коновали, що *пущання крові нічого не допоможе хорій скотині, за те випущена кров може десятки й сотки заразити другої худоби, здорової*.

Найкращими способами боротьби з сибіркою—це не лічення хорої худоби, яку, як уже говорилося нижче, дуже тяжко спасати, а охоронення її від заслаблення на цю страшну хворобу. Тому кожний господар, що не хоче, щоби його худоба вигинула на сибірку, мусить твердо пам'ятати слідує: В часи великої спеки, коли сибірка є найбільше чіпка, не слід пускати худобу на такі пасовища, які вже відомі як гнізда сибірки, наприклад багністі, низькі міста, торф'яні землі, а також міста, де хоч коли небудь закопували ся сибірчані трупи. Наколи ж сибірка появила ся неподалеку (у тім самім або близькім сусіднім селі), то необхідно зараз же застановити виганяти худобу на пасовище; треба її держати дома в напівтемних і прохладних помешканнях і змашувати чим небудь дуже смердючим, щоби не приставали мухи, обливати холодною водою й давати пійло зі соляною або карболовою кислотою (див. вище, як приготувляти). Здорова худоба негайно відділяється з гурту й помешкання хорої. Далі хорих треба так утримувати, щоби вони як найменше місця й річей запоганювали, а зараженим місцям і річам робить ся старання дезінфекція (обеззараження). Частіше всього поступають так, що долівку, стіни, метальові й камінні річи обливають ся розтвором вапна, карболки або сулемі. Земляна ж долівка поливається ся вищезгаданим розтвором, перекопується на $\frac{1}{4}$ аршина й знов кілька раз поливається ся. Підстилка й усі мало цінні річи, до яких доторкала ся хвора скотина, обов'язково мусять бути спалені.

Труп треба закопувати зі шкірою й як можна глибше (не менше 3 арш.), при чім обливають його гарненько вапном або карболкою.

Крім вищезазначеного існує ще більш певний спосіб захисту худоби від сибірки, а то власне *сибірчизнення прищипка*. Прищипка полягає в тому, що скотині запускають у тіло сибірчаної зарази. Робить ся це, як відомо, для того, щоби кров і весь організм скотини привчити поволі до тої чи иншої зарази. Вживається вона заздалегідь, поки ще хвороба не почала виникати на худобі. Прищипка робить ся обов'язково двічі (через 10—12 днів) і

має бути переведена лише лікарем. Найбільш відповідним часом для прищипки—це весна й осінь, бо в ці прохладні часи з найменшим клопотом проходить вона. Підчас прищипки не можна вживати скотину до роботи; не можна також їсти сирого молока від коров, яким робить ся прищипка.

За останні часи у нас на Україні земства дуже пильно взяли ся за боротьбу з цією злою хворобою. Вони посилають своїх лікарів безплатно робити прищипки по селах, а як у кого згине скотина від прищипки, то земство винагороджує господаря по стоїмості згубленої скотини. Але не дивлячи ся на всі зусилля земств, лікарів і взагалі освічених людей вивести у нас сибірку, вона все ж таки по старому душить цілі гурти скоту. Остаточно побороти цю страшну хворобу можна буде лише тоді, коли наші селяне будуть уживати проти неї всі засоби, які винайшла новішня наука, а це значить треба побороти спершу свою темноту.

Бахталовський.

Про плодозмін.

Плодозміном називаємо чергування різних видів рослин протягом більшого чи меншого числа років на однім і тім же місці.

Чергування рослини на однім і тім же місці не є видумка учених, та опитних хазяїв, де всі сили природи й людського знання приміняють ся, щоб поле давало як найкращі врожаї, а це ми можемо завважувати в цілком дикій природі, де робить ся плодозмін без жадної волі чоловіка.

Ми можемо завважувати в природі, як цілі покоління рослин чергують ся на однім і тім же місці не лишень завдяки змінам пір року (весна, літо, осінь), а й на протязі довшого числа літ.

По закінченню строку свого життя, один рід рослин уступає своє місце другому. Це може статись і до строку, наколи б ґрунтові, або кліматичні обставини змінили ся в користь послідуєчої рослини.

Росте на толоці гарна травичка, а стоїть лишень одному літові, та другому бути дощовитому, як гарну зелену дрібну травичку витіснять колючі будяки та осоки. Тече річка в своїх постійних берегах і береги покриті гарною травою. Наколи зробити греблю і воду високо підняти, то побачимо, що коло тих місць, де вода піднялась, почнуть рости будяки (які з часом самі пропадуть).

Наколи ми візьмемо й посіємо леваду штучним каль-фосфорним удобренням, то за примітимо, що відразу на леваді появиться багато інших видів рослин і то більше стрюкуватих. Наколи й на другий рік повторимо цей опит, то стрюкуваті рослини цілком витіснять старі види трав. По кількох роках стрюкуваті рослини самі зник-

нуть, а на їх місце прийдуть нові. Все, що живе, росте й розвивається, само носить в собі свою смерть. Хто не знає спеціальної хвороби, яка загублює картоплю на старих картоплящах? Або коли будем сажати соняшники все на однім місці, то появиться знову така хвороба, яка соняшники буде нищити?

Природа з її боротьбою за існування, підбором пристосованих найбільше до даних обставин рослин, сама устроює плодозмін, щоби таким чином земля була все покрита ростинами.

Про плодозмін у хліборобстві знають уже з найдавніших часів.

Чим же треба керуватись при виборі системи плодозмінного хазяйства?

Наколи ми хочемо, щоби земля при найменшій затраті капіталу й труду давала найбільші врожаї, то мусимо уважати, щоби рослини так чергувались одна з другою, щоб одна для другої якби підготовлювала землю, а принаймні не забирала із землі як раз тих річей, які потрібні для послідуєчої рослини.

Кожному відомо, що після буряків гарно росте озима, після озими ярина, по ярині штучні трави, баштан, картопля, квасоля, чечевиця, кукурудза, відтак жито, а по житті ячмінь, овес, потім треба дати землі удобрення й начинати з початку.

Та хазяїнові треба дивитись не лишень на те, що й після чого гарно росте, а й на те, що гарно йде на базарі, та приносить найбільший дохід. Щож, буряки гарно будуть родити, та полільники коштують дорого, сахарного заводу або й залізниці нема близько—от і пропали буряки і праця.

На систему польового господарства багато також впливають особисті привички, знання й грошовитість хазяїна.

Коли хазяїн любить кохати ся у худобі або птиці, то він відповідно до цього й польове хазяйство мусить вести. Знову хазяїн опитний і учений чоловік придумав такий спосіб ведення хазяйства, що давав би он які доходи, але щоби виповнить цей плян треба багато грошей, яких йому бракує, значить треба братись за щось простіше.

Оддаліч базару й залізниці також мав великий вплив на пільне господарство. Сорти землі й місцевий клімат також є важними чинниками при виборі рослин у плодозміні. Чи земля власна, чи арендована, й на скільки літ. Од цих усіх обставин залежить плодозмін і рослини в плодозміні.

Вибір плодозміну є дуже важна річ і це не можна робити так похапцем, а треба все обчислити і після того лишень поділити свою землю на певне число рівних кліток і провадити господарство придивляючись до всяких змін. Наколи хазяїн помітив, що треба щось увести нове, або яке поліпшення зробить, це зразу вводить ся; таким чином хазяйство буде все поліпшуватись без дуже

великого труду, по раз заведеної системи, яка приучить чоловіка до раз заведеного порядку.

Найбільш яркою примусовою системою плодозміну була система трьох піль у старих часах у Німеччині і, до Столипіна, в Росії. Хотів хазяїн, чи ні, мусів мати пар, озиму й ярину і знов. Хоч би користь від переміни способу хліборобської системи для окремого хазяїна була як очевидна, він не міг нічого зробити, бо земля громадська, поділена на три руки й коли поле пускається під пар, то вже нічого не попишеш, треба пускати, бо так велить громада. Відтак цю трьох-польову систему стали поліпшувати.

Ріжні хазяйства при різних обставинах позаводили 4-х польову (Англіїці) і много-польову до 8-10. Але тепер входить у моду так зване *вільне хазяйство*. Це не значить, що хто що хоче, те й сіє, як робить ся здебільшого у нас, на Україні, селянством.

Вільне хазяйство ріжнить ся від правильного сівобороту тим, що користаючись всіма здобутками господарської науки й техніки, цінами на базарі, й на робітничі руки, господар не звязаний певною системою, особливо підбором родів рослин в плодозміні, але законові правдивого плодозміну він підчиняється. Вільне хазяйство вимагає від хазяїна багато знання й важкої пильности. Вільним хазяйством з найбільшим успіхом проводить сам хазяїн на своїй землі, де виконання всякої роботи припильнує його око, а то й його руками буде зроблено.

Що до системи плодозміну її родів рослин в плодозміні, то тут, як і в лікарській штуці, не можна дати наперед певного рецепту. Те, що для одного села може бути дуже корисним, буде для другого менше корисним, а для третього й просто шкідливим.

При виборі сівобороту рослини в плодозміні треба все звертатись до місцевого агронома, або опитного хазяїна.

Тифанович.

Користь рядкової сівалки.

Я думаю, що мало вже таких знайдеть ся, щоб не бачили рядкової сівалки й не знали для чого її вживають. Зате дуже а дуже багато людей є ще таких, що цілком не розуміють користи, яку можна мати від рядкової сівалки. З приводу цього я й хочу трохи побалакати. А для того, щоби т. т. читачам більш зрозуміле й цікавіше було моє оповідання про користь сівалки, то я не буду розглядати цієї справи теоретично, з чисто наукового боку. Я подам краще власний досвід, який може бути кожним читачем дуже легко випробуваний.

—Весною 1910. р. по порученню Брацлавської повітової управи я завіз універсальну (для всяко-

го великого й дрібного зерна) ельвортівську сівалку в село Чуків і пропонував тамтешнім селянам даром нею користати ся. Простояла сівалка більш тижня: робота в полі кипить, а про сівалку ніхто й думати не хоче, хоч як я не розпинав ся в її користь. Нарешті я надумав ся піти на хитрощі: заявив у неділю, як із церкви йшли, що хто посіє сівалкою пів десятини якого небудь хліба, тому даром дам її сіяти цукрові буряки, та ще й сам буду ходити за нею. На таку пропозицію згодило ся лише три господарі, хоч для одних буряків майже всі селяне вже наперед просили сівалку. Але навіть і ці три господарі взяли з мене слово, що як не вродить, то я мушу вернути їм зерно й заплатити по 8 карбованців за землю. Я безумовно згодив ся, рівночасно ж настояв, щоби вони сіяли ячменю на пів десятини не 6 пудів, як це вони висівають руками, а лише 5 пудів.

Наслідки рядкової сівби получили ся такі: у двох господарів рядкові посіви вийшли майже гірші від ручних. Вийшло власне так тому, бо як пізніше виявилось, полоси, що сівалкою були засіяні, виорані дуже пізно й не порівнюючи гірше, ніж полоси, на яких був посіяний ячмінь руками.

Крім того сівба сівалкою робила ся на цілого півтора тижня пізніше. За те в третього господаря, Петра Д—ка, рядковий посів вийшов незвичайно гарно. Посіяно було поруч по пів десятини ячменю в один і той же день і на однаковій житниці, яке гарно було виорано ще з початком осені. Як тільки зерно почало сходити, то вже різниця між рядковим і ручним посіями була досить помітна. Рядковий вийшов рівний і багато густіший від ручного. Ще більше помітна була різниця між цими посівами, коли почав хліб поспівати.

Нива рядкового посіву стояла, мов би один колос: стебла й колоски дрібні, рівні й однаково спілі, в той час, як на полосі ручного посіву можна було найти й великі колоски як бубирі й колоски як горобині носики, а також і настільки спілі, що відломували ся від стебла й настільки зелені, що із колосків ще можна було молочко видавити. Всі ці різниці, хоч і малі й досить тяжко помітні для малопрактичного ока, все ж таки загально настільки відрізняли рядковий посів від ручного, що всякий, хто ці два посіви рядом бачив і добре придивив ся до них, то без сумніву лишав ся на завжди прихильником сівалки.

Але найбільше різниця виявила ся тоді, коли ячмінь був змолочений. Пів десятини ручного посіву дало 52 пуди і 15 ф. зерна, а пів десятини рядкового—59 пуд. і 10 ф. Зауважено також, що мірка ячменю рядкового посіву важила на $3\frac{1}{2}$ ф. більше, як мірка ячменю ручного посіву. Місцевий скупщик збіжжя Борох, який припадково нагодив ся, як ми важили й міряли зерно, помітивши таку різницю між вагами того й іншого ячменю, зазначив, що за тяжчий ячмінь дадуть на базарі по 5

коп. дорожче, ніж за легкий, бо він є «доброкачествений».

Підчас всеї цієї роботи господар Д—ко дуже пильнував, щоби не запало якої небудь помилки. А Д—ко, треба Вам, Шановні читачі, знати—дуже уперта людина, яка, подібно євангельському Хомі, нічому не вірить, доки сам не побачить. Але, як побачить і переконається, то ніякі сили не можуть його перевірити. Скінчивши роботу він подав мені руку, як ознаку подяки й сказав: «Правда Ваша, що ми бідні не тому, що мало землі маємо, а тому, що темні й не уміємо гарно господарювати. Візьмемо хоч і цю сівалку; здається дурниця, а виходить, що за поміччю неї можна тисячі придбати. Зараз ми довідалися, що сіючи хліб сівалкою можна зберегти по два пуди на десятині насіння та пудів на п'ятнадцять збільшити врожай. Це значить, що як я веду господарство вже 20 років і кожний рік сію зернового хліба більш 5 десятин, то сівалка зберегла би мені за цей час тільки насіння 200 пудів, а врожаю було би більше на 1400 пудів. Крім того й усе те зерно, що я випродав, було би більш вартіщим і можна було би більше грошей взяти за него. Узглядняючи це все, можна з певністю сказати, що як би я 20 років сіяв хліб сівалкою, то мав би від неї користи більше 1000 карбованців. За такі ж гроші я мав би спромогу замість оцього свинюшника (він указав на стареньку, приплюснуту до землі свою хату) вистроїти гарну нову хату й клуню. І це було й є можливим не лише для мене одного, але для всіх бідолах хліборобів нашої Великої України».

Того ж таки дня Д—ко вдався до мене з проханням поради йому, як це зробити, щоби на виплат придбати гарну сівалку, а також, чи не могло би тут земство допомогти. Я безумовно порадив йому для цього найкращий спосіб, а то власне—заснувати сільсько-господарське товариство. Тоді земство може дати досить велику підпому, чи то грошми, чи живим і мертвим інвентарем. Через деякий час мені довелося виїхати із с. Чукова й я не міг далше слідити за тим, оскільки чуківські селяне цікавилися сівалками.

Але, як видно, наведена вище практика багатьом розкрила очі й вони найшли в сівалці ту для них користь, про яку раніше й слухати не хотіли. Для лекшого ж придбання сівалок вони поступили так, як я радив Д—ві—заснували господарське товариство,—й через два роки мали крім іншого інвентарю 8 рядкових сівалок, якими вже в 1912. році було засіяно 285 десятин ріжного хліба.

Б—ий.

У людей і в нас

Карпо... „А біда, що від села, та від людей своїх, та від землі відстали!..

Нещасна земля, гірка твоя доля! Тікають од тебе освічені на твої постатки діти і кипають село у темі... Хоч задуши ся тут — нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна від землі, виснажили гречкосія й покинули! Ані лікаря, ані ученого хазяїна, ані доброго адвоката—нікого нема в селі! Тільки вивчився: прощай батьківська стріхо, прощай село на віки!“

„Суєта“. І. Тобілевича.

Про наш край багато пишуть і балакають, що він є друга Аргентина, що це житниця Європи й т. и. Чи ж воно правда?

Так! Наш край багатий, але населення, головне селяне, страшенно бідні. Головне багатство населення—сільське господарство, яким живе й на яке опирається цілий край. Від господарства залежить і добробут цілого краю; тому кожний недорід некорисно відбивається на становищі населення, а особливо на селянах. На жаль ці недороди є тепер постійним явищем і замість райського життя в такому славному та багатому краю панує біднота, злидні, чують ся постійні нарікання на свою гірку долю.

Хоч, правда, воно й дивно, що в такому багатому краю та так бідують, але це, на жаль, гірка правда. До цього спричинився цілий державний лад, обставини, серед яких живе наш народ, темнота й т. и.

Та це зіставимо поки що на боці, а звернемо увагу на одну з причин наших недостатків: на стан самого господарства, а з ним і на того, хто хазяйством займається, на хлібороба, на якого давно вже встановився несправедливий, призорний погляд—і то, на жаль, із боку нашої інтелігенції. Вона часто не думає про того, хто її годує та удержує; їй не в голові той хлібороб, що працює день і ніч. Та ще сяк так було б, наколи б це робила лише городська інтелігенція, що родила ся й зросла в городі і про життя селян мало знає, а то ті ж селяне, що вийшли та зросли на селі, склавши все своє життя із праці селян і нічого в їхнє життя не поклавши, роблять частенько ще гірше.

Як радіють батьки та матері, коли їхні синочки, чи доньки підуть у науку, наберуться розуму! Яка то радість та гордість тих батьків перед другими! А надії на поміч, на піддержання!... Та дарма! Їхні синочки тільки вивчать ся, а то лише трохи повчать ся, зараз же пропадай батьківська стріхо, прощай село на віки!

Краще дворником, чи швайцаром бути, аби жити в городі, ніж із хліборобами жити та коло землі ходити. Хиба ще лише варенички та сметанка ніколи заманять їх у село... Їм потрібне

село, поки вони малі та поки їх вигодують, а там як не задержуй—все тікають туди, де їм подобається. «Хоч задушити ся там—нема їм діла. Вони чужі селянам, а селяне їм. Забрали все, що можна, від землі, виснажили гречкосія й покинули.—Ані лікаря, ані вченого хазяїна, ані доброго адвоката—нікого нема в селі»—каже Тобілевич. І це правда! Вони забувають, що своїм розумом, знанням та ширшим поглядом на життя могли б допомогти вибити ся з нужди, підняти видатність землі та навчити бороти ся з природою. Лише тоді, як прийде голод, який і їх безпосередно торкнеть ся, починають цікавити ся й розбирати ся в становищі населення, яка причина голоду й т. и.

Та це часто вже й запізно бува. Сотні тисяч нещасного люду умирає з голоду, а все через те що нікому було в час їм запорадити. Та й на тому не кінець. Як лише голод пройшов—знов усе забуло ся, знов селяне зістають ся самі. Наслідки такої байдужности та призиристого погляду нашого міста на село й на селян та сільське господарство дуже лихі. Темний, неосвічений селянин, покинутий усіма тими, хто міг би запорадити його біді, зістанеть ся в вічній темноті й робить на своїй землі те, що його діди - прадіди робили. Він практикує таке оброблення землі й обсів її, які були добрі ще колись, доки земля не була так виснажена й родила без усяких поліпшень. Він не знає, що з того часу сотки років уже пройшло, земля дуже виснажилась і потребує значних поліпшень. Крім того змінив ся ринок, а з ним і потреба тих, чи інших продуктів, а відповідно до того треба б і виробляти такі продукти, треба б змінити сівоборот і т. д.

До того всього треба відповідних указівок, помочі освічених людей, а їх немає — мало хто селом займається. До того ж накинута, чужий уряд, якому були чужі інтереси наші, цілком не йшов ніколи нам на зустріч, не журился поліпшенням нашого життя, бо ж усякі поліпшення та підняття умової культури не в його інтересі.

Тимчасом у інших культурних держав сільське господарство обставлено не то трохи, а цілком инакше—там і погляди на село інші. Там освічена людина бореть ся з природою, закидає батьківські та дідівські способи оброблення землі, менше надіється на Бога, а більше стежить за наукою й пристосовує її до свого господарства. Він проводить орошення, осушує ґрунт, бореть ся з кузками, вводить різні плодозміни й багацько дечого, про що не думає й чого не знає наш селянин. Крім того там на поміч ідуть учені й уряд. бо знають, що лише дружними зусиллями самих хазяїв, уряду та всьої освіченої громади можна довести до мінімуму різні біди, запобігти всякому лихові. Так робить ся на пр. в Америці, так робить ся й в усіх культурних державах.

В Америці н. пр. кожен громадянин (фермер)

обставлений, як найліпше. Він має зносини зі всім культурним світом, читає свою й чужу літературу та знає, де й що робить ся. Організується в товариства і спільними силами роблять те, чого не може зробити один чоловік. Та цього мало: американський уряд усіма силами йде на зустріч потребам господарства і найбільше грошей видає на сільське господарство. Держить цілу армію фаховців, котрі строго розділені по спеціальностям. Вони знають одну свою спеціальність, так що в любий час кожен фермер має змогу попросити його на місце, або дістати відповідь на потрібне йому питання. Уряд будує там школи, улаштовує місцеві й мандрівні вистави, музеї, зразкові поля, й т. д. Та найцікавіше й наліпше поставлена там метеорольоґія (наука про погоду), завдяки котрій американський фермер має змогу наперед знати, коли буде буря, град, дощ і в свій час поробити ті, чи інші предостороги. Завдяки такій широкій метеорольоґічній організації, американський фермер дуже рідко, а то майже ніколи не терпить шкоди від граду, бурі й т. и., а велика культурність усього населення та широка постановка практичного й теоретичного знання довели висоту господарства до того, що американський фермер не знає ніякого неврожаю, чи недороду.

Дуже велику вагу має ще й те, що хазяйством там цікавиться все населення, без різниці стану й положення. Тому то там не має такого низького та призиристого погляду на господарство.

Вертаючи до нас, мусимо, на жаль, піднести, що в нас хліборобство застило на 3-х піллях, котрим страшенно виснажується земля. В поліпшенню хазяйства робить ся дуже мало й воно находит ся в такім стані, як 300 років тому назад.

Нам далеко до Америки, але ж не можемо й сидіти із складеними руками; нам треба великої енергії й праці. Все населення: чоловіки, жінки, інтелігенти й робітники мусять цікавити ся господарством і прийти на поміч темному хліборобові—мусять нести знання в село.

Особливо на це повинен звернути увагу учитель. Не повинно бути в нас ані одної школи, де не було б зразкового поля, садка й т. д., бо лише найкраще заціпити любов до господарства малій, нічим незіпсованій дитині, а це найкраще може виповнити вчитель, як у школі, так і на дому кожної дитини. При кожній школі повинно бути зразкове хазяйство, а вчитель своїм знанням і працею служить зразком не тільки школярам, але й їх батькам.

Раштадт, 7. лютого 1918. року.

Т. Черчик.